

Vierde zondag na Epifanie

JAKOBS ZEGEN (hoofdstuk 49)*

- 3 En Simeon en Levi, held aan held, tweelingen die het kwade toebehoren, verwoestend trekken zij hun brede sporen, ik haat hun wreed geweld.
- 4 Mijn zegen voor mijn oudste zonen zij dat God ze over Israël verspreiden, verstrooien zal, verzoenen zal het lijden, temmen de razernij.
- 5 Juda, jij bent het, want in jou begint de grote toekomst, alles zal je loven, hoe ver ga jij je broeders wel te boven, Juda, jij overwint.
- 6 Juda is als een leeuw, hij rekt zich uit, wie durft hem in zijn legerstee te wekken, of zelfs de hand maar naar hem uit te strekken? Hij kromt zich om zijn buit.
- 7 Juda regeert, de tegenstand verstomt. Hij houdt de scepter in zijn sterke handen, hij breidt zijn vrede uit in alle landen, tot de Messias komt.
- 8 Dan staat de wereld aan een nieuw begin, als de Messias komt tot zijn beminden: hij zal de ezel aan de wijnstok binden, het jong der ezelen.

vervolg op pag. 39

Over de liturgie

'Om de wijzen te beschamen', 1 Kor. 1,27.

Zelden heb ik de waarheid van die zin meer ervaren dan in een viering met 'geestelijk (maar niet liturgisch) gehandicapten'. Het is een wonderlijke ervaring om te merken hoe diep door zulke mensen de kracht van de liturgie ervaren wordt; hoe zij intensief en intuïtief de eenheid van spel en diepe ernst beseffen en adequaat daarop reageren. Natuurlijk mag je dat niet romantiseren, er hangt zeker heel veel af van de inzet van leiding en begeleiding van de dagelijkse omgang van geduldige mensen met hen, maar die zijn bij zo'n gebeuren toch niet meer dan dienaren van een groter geheim. En bij de toegang tot dat geheim word je als 'wijzen' zeer gediend door die 'onaanzienlijken'. Zij zijn het niet alleen en bij uitstek, want wie horen er allemaal niet nog meer onder die categorieën die Paulus noemt! Maar voor mij zijn ze wel een krachtig teken van de waarheid van wat hier bij Paulus staat. In de liturgie van het Koninkrijk groeien ze uit tot een grootheid die de lofliederen inderdaad doet horen alsof ze nog nooit gezongen zijn. Dat maakt minder vreemd wat in die oude psalmen staat, zowel in ps. 96: 'Zingt de Heer een nieuw lied' als in psalm 40,4: 'Hij gaf mij een nieuw lied in de mond'.

Als is gelezen

Genesis 49,1-28 (K.S.)

De hier beschreven zegenwoorden van Jakob aan zijn zonen bestaan voor het grootste deel uit heel oude stamspreuken. Soortgelijke verzamelingen vinden we in Deut. 33 en Ri. 5, 14-18. In zulke korte gezegdes beoordeelden de stammen elkaar. Vaak gebeurt dat in een woordspeling op de naam: zoals ze heten, zo zijn ze ook. In een vertaling is zo iets moeilijk weer te geven. Het helpt veel als men de betekenis van de naam weet. (Zie de vertaling van P. Oussoren in 'De Eerste Lezing').

Ri. 5 laat zien hoe zulke spreuken kunnen ontstaan. Hoe het oordeel uitvalt hangt in dit geval af van de vraag of men heeft deelgenomen aan de strijd tegen de Kanaänitische invallers. Veel moeilijker is de situatie van Gen. 49 te bepalen. Evenals in Ri. 5 vinden we hier zowel positieve als negatieve aanduidingen van de stammen. Maar hier wordt een ander criterium gehanteerd. In Ri. 5 krijgen bijv. Issakar en Zebulon een pluim, terwijl ze in Gen. 49, 13-14 een reprimande krijgen vanwege hun onderworpenheid aan Israëls noorderburen. Ook Aser krijgt dit verwijt te horen. Uit v.20 is dat niet direct duidelijk. Maar uit Ri. 1,32 en 5,17 kan men afleiden dat het Kanaänitische hoven zijn die worden gediend met koninklijke lekkernijen.

De plaats van dit hoofdstuk in Israëls geschiedenis is ook te bepalen door te letten op de spreuken die hier uit de toon vallen. Dat is het geval bij de eerste twee, gericht tot Ruben, Simeon en Levi. Deze hebben een afwijkende vorm. Het gaat hier niet om spreuken, maar om verwijzingen naar de geschiedenis. Het lijkt erop alsof de verzamelaar ze heeft toegevoegd om het twaalfstal compleet te maken. De eenheid van het volk is blijkbaar belangrijk voor hem. Ook de andere twee spreuken die eruit springen, die over Juda en Jozef, hebben alles met de eenheid van het volk te maken. Deze twee vertegenwoordigen immers de twee delen waarin het na Salomo uiteen zal vallen.

Die tragische gebeurtenis werpt in dit hoofdstuk zijn schaduwen vooruit. We bevinden ons in de situatie dat het door David gestichte rijk over zijn hoogtepunt heen is. De noordelijke gebieden geraken steeds meer in de phoenicische invloedssfeer en het volk is in twee kampen verdeeld. Welke functie heeft de tekst nu in deze situatie? Om te beginnen herinnert het aan de gemeenschappelijke oorsprong van de rivaliserende groepen. Ze horen van nature bij elkaar. Meer nog: ze horen bij elkaar als degenen in wie het verbond dat de Here met Abraham sloot wordt voortgezet. Toch komt er uit het geheel wel een duidelijke voorkeur voor Juda naar voren. Hij is de eerste onder zijn broeders. En in v.10 staat dat het daarbij niet zal blijven. Juda's heerschappij zal nog worden uitgebreid bij de komst van 'Silo'. Hoogstwaarschijnlijk moeten we hier denken aan de komst van het koningschap van David. Hier bereikt de profetie van Jakob zijn hoogtepunt. Het is ook datgene waarop hij doelt in het begin, wanneer hij spreekt over de 'toekomstige dagen'. Normaal is dat in de profetie een aanduiding van een belangrijke toekomstige wending in de geschiedenis.

De concurrent van Juda, Jozef, krijgt niet de macht maar de rijkdom toegezegd. Dat moet voldoende zijn. Men mag niet zomaar ingaan tegen het door God aangewezen koningshuis. De moeilijke tekst staat een goed begrip hier wel in de weg. Het is beter om met de vertaling van de KBS in v.26 'de zegeningen van de oude bergen' te lezen i.p.v. 'van mijn voorvaders', zoals het NBG vertaalt. Datzelfde geldt hier voor 'gewijde', dat beter is dan 'uitverkorene'. In de vertaling van de KBS is in v.22 de eerste regel weggevallen: 'Een jonge stier is Jozef...'

Opmerkelijk is dat in de oude Griekse vertaling aan het slot van v.22 staat: 'Mijn jongste zoon, keer tot mij terug'. Dat is een bevestiging van de hier gegeven interpretatie. Het afgescheiden Noorsrijk wordt opgeroepen tot omkeer van zijn heilloze weg. Het thema van Gen. 49 is dus ook de uitverkiezing van de ene. (zie ook Ps. 78,67vv) Maar laten de anderen zich niet uitgesloten voelen. Wanneer God voor één kiest, kiest Hij daarmee niet tegen de anderen, maar juist ook vóór allen. God werkt door die ene aan het heil van allen. Dat kan men zien aan David. Het is ook het verhaal van de Knecht (Jes. 52-53), in wie wij onze Heer Jezus Christus herkennen.

Vijfde zondag na Epifanie

DE EERSTE GROND VAN ISRAËL (49:29-50: 13)

- 2 Zij liggen in voltooide trouw
voor eeuwig bij elkaar,
zoals ze waren, man en vrouw,
voor eeuwig onafscheidelijk een paar.
- 3 Daar in Machpela bij de rots
daar liggen ze bijeen
verzameld in de hoede Gods,
in diepe slaap, besloten met een steen.
- 4 Daar immers liggen Abraham
en Sara zij aan zij,
zij zijn de wortels van de stam,
wat God beloofde dat vervulde Hij.
- 5 En Izaäk en Rebekka zijn
daar in de duisternis,
waar al hun aardse vreugd en pijn
gelouterd en in God geborgen is.
- 6 Jakob heeft Lea daar gebracht,
en als hij sterven zal
dan ligt hij bij haar in de nacht
bij Mamre in Machpela in het dal.
- 7 Daar waar de eikebomen staan,
getuigen in het rond,
heeft Abraham zijn keus gedaan
en kocht van de Hethieten deze grond.
- 8 De eerste grond van Israël
is maar een akker groot,
is een begraafplaats, een bestel
van stilte en van denken aan de dood.

* Tekst: J. W. Schulte Nordholt, 1982

* Melodie: Willem Vogel, 1982

Uit: Liederen van het begin

Over de liturgie

'Niet op wijsheid van mensen, maar op kracht van God', 1 Kor. 2,5. Ook de eredienst moet volkomen in dat teken staan, in het teken van de verrassing, van wat je niet zelf had kunnen bedenken en dat dus ook op de nodige rebelseid stuiten zal, telkens weer. Maar het kan niet anders: er moet dus een kracht van buiten komen, of liever: een kracht buiten onszelf, buiten die menselijke wijsheid. Noem het heil, of Woord, gave of genade, maar in elk geval iets dat je wordt aangegeven om op te kunnen bouwen, van buiten, van naast ons. Daarom: eerst horen vóór je spreekt, eerst ontvangen vóór je geeft, hét offer voor ons offer uit, vandaar ook de naam 'eucharistie' voor Avondmaal, dat is: dankzegging. Het is zoiets als inademen voor je kunt zingen; het is 'epiclese': de Heilige Geest over ons doen en laten, de Heilige Geest die de vrucht van het geloof moet verwekken, of we blijven een loze schil. Elke eredienst die niet juist dat aanduidt is hemelbestijging zonder trap, is schijn. En dat alles slaat de mens niet meer, zoals altijd weer wordt gedacht, maar het richt hem op (Ps. 40,11!).

Als is gelezen

Genesis 49,29-50,14 (K.S.)

Een getrooste dood

Nergens in het O.T. wordt iemands stervensuur zo uitgebreid beschreven als dat in Gen. 48 en 49 gebeurt van Jakob. Het gaat hier ook om veel meer dan zijn persoonlijke levenseinde. Het gaat hier om het begin van het Godsvolk Israël. Zoals ook al uit Gen. 49,1-28 bleek weet Israël zich sterk verbonden met zijn naamgever. Uit de 'strijder met God' is een volk voortgekomen dat vele harde confrontaties met zijn God beleefd. Op het moment van Jakobs sterven overheerst echter de hoop op de vervulling van de belofte, want de Godstrijder heeft ook Gods zegen. Die belofte verbindt hem met het verleden en met de toekomst.

Daarom kan men rustig spreken van een getrooste dood. Jakob weet van de voortgang van het gezegende leven. En als er één is wiens naam bleef voortbestaan dan is het Jakob, alias Israël. Voor de Israëliet was dat een grote troost bij het sterven. Zo wordt door de gerichtheid op de gemeenschap ook het persoonlijk lot draaglijk. Wij zouden kunnen tegenwerpen dat je wanneer je sterft uiteindelijk toch alleen bent. Het tegendeel is echter waar voor Jakob. Het moment van zijn sterven wordt zo omschreven: 'hij gaf de geest en hij werd met zijn voorvaderen verenigd'. Zelfs nu nog bepalen de relaties met anderen het gebeuren. God krijgt de doo van Hem gegeven levensgeest terug en Jakob vervult de gemeenschap met de levenden met die van de doden. Zo slaat hij een brug van het verleden naar de toekomst.

Voor zijn kinderen in Egypte betekent dat vooral dat het de belofte van het land weer scherp voor ogen krijgt. Zoals voor Jakob de gemeenschap met de voorvaderen slechts in Kanaän mogelijk is, is ook zijn volk alleen daar thuis. Als Godsvolk kan het slechts daar goed leven waar de vervulling van de belofte tot stand komt. Voor geen volk is zijn identiteit zozeer verbonden met een bepaald stuk land als Israël.

Voorspel van de exodus

Het verhaal van Jakobs dood en begrafenis laat zich heel goed lezen als een voorspel op de uittocht. Als voorbereiding op deze tocht wordt Jakobs lichaam gebalsemd. Dat is op zich een opmerkelijk feit. Alleen bij Jakob en Jozef gebeurt dat. Men zou dit kunnen zien als een aanpassing aan de gewoonten van het gastland. Maar men moet hierbij ook bedenken dat lichaam voor de Israëliet zijn identiteit slechts behoudt voorzover het herkenbaar is. Tot zolang ook liet men in de graven de menselijke resten onaangeroerd. Wanneer alleen de beenderen over waren konden deze opzij worden geschoven om plaats te maken voor nieuwe betrafenissen. Door de balseming van Jakob wilde men blijkbaar zorgen voor een goede uitvoering van zijn laatste wens: 'begrافت mij'. Tot de eigenlijke begrafenis moest zijn identiteit bewaard blijven.

Opmerkelijk is dat het balsemen veertig dagen duurt. Normaal was dat zeventig dagen. Het is niet al te vergezocht om daarom te veronderstellen, dat deze periode van voorbereiding op de reis heenwijst naar de voorbereiding van Israël op de intocht, veertig jaar in de woestijn. En evenals het volk later neemt de begrafenisstoot een onlogische route. De kortste en gemakkelijkste weg van Egypte naar Kanaän loopt langs de kust. Beide malen gaat Jakobs geslacht echter via het Oostjordanland.

De parallellie gaat nog verder. Beide malen gaat het om een onverwacht grote stoet en spelen de Egyptenaren daarbij een belangrijke rol. Later zal deze begeleiding echter omslaan in bedreiging.

Enigszins vreemd doet in Gen. 50,10-11 de grote dodenklacht voor Jakob aan op de verder onbekende 'doornen dorsvloer'. Ze lijken op dat moment ook meer op Egyptenaren dan op Israëlieten. Het gaat hier om een bedenkelijke zaak. Het roept associaties op met de zonde die het volk later zou bedrijven in Baäl-Peor door deel te nemen aan de verboden dodencultus (Num. 25,1-13; Ps. 106,28-31). Zo kan men uit dit voorschot op de belofte van de uittocht al opmaken dat het geen gemakkelijke reis zal zijn. Maar het ontslapen van Jakob heeft Israël wel wakker gemaakt.

Zesde zondag na Epifanie

Bidden wij God
om nieuwe hoop
onder de mensen;

dat wij niet machteloos
kijken naar onze wereld
maar de handen inspannen
om aan vrede te bouwen;

dat wij de machten trotseren
die ons kleineren
en onmondige mensen maken;

dat wij
het woord van het evangelie
durven vertrouwen
en onze daden
wonderen van heil
mogen bewerken.

Uit: *Henk Jongerius, Naar woorden zoeken*

Als is gelezen

Genesis 50,15-26 (K.S.)

Conclusie

Dit slot van Genesis lijkt op een herhalingsoefening van de geschiedenis van Jozef. De zaken waarom het hier gaat zijn al eerder aan de orde geweest. De broers zijn al verzoend. De schuldvraag is al behandeld, of beter: terzijde geschoven, omdat hun conflict zulke heilvolle consequenties heeft gehad. Dat is allemaal al ter sprake gekomen in hoofdstuk 45.

Jozefs herinnering aan de belofte van het land en de opdracht hem in dat beloofde land te begraven voegt niets toe aan datgene wat Jakob bij zijn sterven al zei.

Men zou dit alles als een soort resumé van het lange verhaal over Jozef op kunnen vatten. Nog eens wordt de boodschap van deze fraaie geschiedes aan de lezer voorgehouden. En nog eens wordt gewezen op hetgeen nu moet volgen: de tocht naar het beloofde land als brandpunt van Israëls geschiedenis met God.

Voorzienigheid?

Voor al het gesprek tussen Jozef en zijn broers in v. 15-21 verdient de aandacht, omdat hier een belangrijke theologische kwestie aan de orde is. Vaak ziet men hier een voorbeeld van het bijbelse spreken over Gods voorzienigheid. Heel de onverkwikkelijke geschiedenis van de misdaad tegen Jozef zou niet meer zijn dan een onderdeel van God plan. Dat roept vanzelf het beeld op van de mens als machteloze marionet. Men kan wegen en wikken, maar God beschikt; Hij trekt aan de touwtjes. Alles is immers uitgekomen zoals God aan Jozef te dromen gaf. Zijn broers buigen als knipmessen voor hem (vgl. 37,7 en 9). Het wordt hier nog eens herhaald (zie eerder 44,14).

Maar zo staat het er niet! God kwam volgens de tekst pas in actie ná de gepleegde misdaad. Gods actie en die van Jozefs broer staan op één lijn. Ze worden op dezelfde manier geformuleerd. Ze zijn alleen wel tegenovergesteld. Maar het laat de mens wel de volle verantwoordelijkheid voor zijn daden.

Het verhaal wil echter ook vertellen dat God het niet kan aanzien wanneer mensen kiezen voor het verkeerde pad. Als het aan God ligt wordt het dan liever een omweg ten leven dan een doodlopende weg. Men kan hieruit ook de hoop putten dat slechte daden nog niet fataal hoeven te zijn.

Niet in plaats van God, maar naast Hem

Maar is hier dan uiteindelijk niet toch een fatalistische tendens van een dogma der voorzienigheid in te bespeuren? Als men los van de werkelijkheid, tijdloos gaat redeneren, loopt men inderdaad dit gevaar. Daarvan is in deze tekst echter geen sprake. Het gaat hier om een concrete gebeurtenis. Het feit dat alles toch goed heeft uitgepakt voedt het vertrouwen daarop dat Gods wil zich doorzet, zodat men kan leven; zodat velen kunnen leven en goed.

Voor zichzelf verbindt Jozef hieraan de conclusie dat hij daaraan maar beter kan meewerken. Het werkt dus niet verlamdend op hem. Eerder wegwijzend. Hoe zou hij, nu hij inzicht heeft gekregen in Gods wil, daar tegenin kunnen gaan? Dat zou betekenen dat hij zich in plaats van God zou stellen. Wanneer Jozef zegt 'ben ik in Gods plaats', bedoelt hij daarmee dat hij niet tegen Gods wil in wil gaan. Het zegt niets over de machtsverhouding tussen God en mens. Daarover zijn eerder in Genesis wel grote woorden gezegd: de mens is het beeld van God. Men moet niet in plaats van Hem willen gaan staan, God wil ons naast zich. Zo stelt Jozef zich dan ook op. Ook als het aan hem ligt is er plaats voor velen om te leven en is er plaats voor een goed leven.

En dat goede leven, het wordt nu nog eens gezegd, ligt voor Israël in het beloofde land. Ook de onderkoning van Egypte stemt daarmee in.

Over de liturgie

Paulus gebruikt hier het woord geheimenis, in 1 Kor. 2,6, 'mysterie', en dit woord is vaak een grote rol gaan spelen als men het over de eredienst had. De eredienst voor het geheimenis van 'de verborgen wijsheid van God' deelde zich dan mee aan wat in de eredienst gebeurt: daarin komt het tot ons, een hemelse enclave op de aarde. Wij ervaren dat nu meestal als een teveel, de gedachte leeft vooral nog in het Oosten. Hier leeft bij katholiek en protestant de gedachte, dat de liturgie toch echt een aardse zaak is en blijft meer en meer gewonnen en het lijkt bevestigd door het begin van psalm 97: 'de Heer is koning, dat de aarde juiche!'

Eredienst dus niet als een geheimzinnige afspiegeling van de hemelse liturgie die wij eens zullen vieren, maar als een aards gebeuren rondom het heil dat op aarde verworven is en doorgezegd.

Zo moet het maar blijven, maar er zit ook een gevaar in deze lijn van denken: dat de liturgie afgeplat en 'onderons' wordt, dat wij dus uit het oog verliezen, dat het ook door als in heel het geloof gaat om hét mysterie van het ondenkbare gebeuren dat tóch geschied is 'van 's hemelswege', een adembenemend geheimenis; uit de 'diepten Gods' is ons iets ter ore gekomen, en wel, dat Hij zich voor ons aan de aarde heeft uitgeleverd in Christus en vol ontzag leveren wij dat elkaar over in woorden en tekenen, in een taal die dat 'mysterie van de verborgen wijsheid van God' niet in de weg wil staan maar het ruimte wil geven. Geen verheven taal, gewone taal, maar bijgestaan door de kracht van poëzie, muziek en alle verdere tekentaal van beeld tot beweging toe, waar die ook maar tot dienen bereid zijn, tot eer 'van de Allerhoogste over de ganse aarde' (ps. 97,9).